

Manuel Castells ile İnternet Galaksisi'nde Bir Yolculuk: Siyaset, Ekonomi ve İletişim*

Zeynep Gültekin Akçay, Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, zga@cumhuriyet.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3050-3090>

Görüş Review

* Yazıda, M. Castells'in künyesi aşağıda yer alan çalışması üzerinden, siyaset, ekonomi ve iletişim alanları dahil olmak üzere, günümüzde yeni iletişim teknolojileriyle birlikte yaşanan başlıca değişimler ele alınmakta, konu ile ilgili değerlendirmeler yapılmaktadır.

İnternet Galaksisi İnternet, İş Dünyası ve Toplum Üzerine Düşünceler.

Yay. Haz./Editör Tuğba Asrak Hasdemir. Editör Yard. Z. Cansu Rendeci, Esra Öztürk. Çev.Özkan Avcı, Esra Öztürk, Bayram Şamil Demirkan, İlknur Patan, Hilal Berge, Uğur Evcim, Mustafa Gültepe, Mehmet Keskin, Sayınur Şakı. Phoenix Yayınevi: 2020.

Öz

Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri üzerine çalışmalar yürüten bilim insanlarından birisi olan Manuel Castells, kent sosyolojisi, küreselleşme alanlarındaki eserleriyle de bilinmektedir. Manuel Castells'in bu yazıya konu olan eseri, adından da anlaşılacağı üzere Marshall McLuhan'ın, *Gutenberg Galaksisi*'ne bir gönderme yaparak, ağın mesaj olduğuyla söze başlar. Eserde, İnternet dolayımıyla kurulan ağın; kültürden siyasete, ekonomiden uluslararası ilişkilere, multimedyaadan eğitime farklı yönlerine değinilmektedir. Kitap, *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society* orijinal ismiyle 2001 yılında Oxford University Press tarafından yayımlanmıştır. Eser on

kişilik bir çeviri grubu tarafından kolektif bir çalışma ile *İnternet Galaksisi İnternet, İş Dünyası ve Toplum Üzerine Düşünceler* başlığıyla Türkçeye kazandırılmış, Prof. Dr. Tuğba Asrak Hasdemir tarafından yayıma hazırlanmıştır. 2020 yılında Phoenix Yayınevi tarafından basılmıştır. Kitabın Türkçe çevirisi için özel olarak kaleme alınan 'İnternet Galaksisi'ne Davet' başlıklı sunuş kısmında ise; Manuel Castells'in bilimsel ve bireysel yaşam serüveninin ana noktaları, bu serüvende *İnternet Galaksisi*'nin yeri ve önemini yanı sıra, kitabın Türkçe'ye kolektif biçimde çevrilme ve hazırlanma serüveni de yer almaktadır. Dokuz bölümden oluşan kitabın her bölümünün sonunda verilen kaynakça okuyucuya yol gösterici olmuştur.

Abstract

Manuel Castells, one of the scientists studying on information and communication technologies today, is also known for his works in the fields of urban sociology and globalization. Manuel Castells' work, which is the subject of this article, begins with Marshall McLuhan's reference to the Gutenberg Galaxy, as the name suggests, with the network being a message. In the work, the network through the Internet; different aspects from culture to politics, from economy to international relations, from multimedia to education are mentioned. The *Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society* was originally published in 2001 by Oxford University Press. The book, which

was translated into Turkish by a translation group of ten people, was prepared by Prof. Dr. Tugba Asrak Hasdemir. The book was published by Phoenix Publishing, in 2020. In the introduction section titled 'Invitation to the Internet Galaxy', which was written specifically for the Turkish edition of the book; The main points of Manuel Castells's scientific and individual life adventure, the place and importance of the Internet Galaxy in this adventure, as well as the collective translation and preparation adventure of the book into Turkish, is told. The bibliography given at the end of each chapter of the book, which consists of nine chapters, has guided the reader about the subjects.

Anahtar Kelimeler

Keywords

İnternet Galaksisi, Ağ Toplumu- Sanal Cemaatler, İnternet Kültürü, Devlet Ve Sivil Toplum, Mahremiyet ve Özgürlük
Internet Galaxy, Network Society- Virtual Communities, Internet Culture, State And Civil Society, Privacy and Freedom

*Kim bilir, belki de senin nesline,
bizim neslimizinkinden daha güzel
bir dünya bırakabiliriz...*
Carl Sagan

Günümüzde internet üzerine önemli çalışmalar sürdüren bilim insanlarından birisi olan Manuel Castells ve bilgi iletişim teknolojileri alanındaki araştırmalarının yanı sıra kent sosyolojisi, küreselleşme gibi başlıklar altındaki eserleriyle de yaygın biçimde tanınmaktadır. Castells, çalışmalarını Amerika Birleşik Devletleri ve İspanya’da sürdürmesinin yanı sıra, etnosentrik eğilimlerden kaçınmak için Uzak Doğu, Asya, Latin Amerika gibi farklı bölgelerde de bulunmaya çalışmıştır. İnternet Galaksisi, *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society* orijinal ismiyle 2001 yılında Oxford University Press tarafından yayımlanmıştır. Eser on dört dile çevrilmiştir (bkz. Oxford University Press). Castells’in çığır açan üçleme eseri *Enformasyon Toplumu* 1996 yılında basılmış ve Türkçeye 2005’te çevrilmiştir. Yazarın Türkçeye kazandırılmış eserleri arasında ülkemizde 2006 yılında yayımlanan Manuel Castells’le Söyleşiler, 2016 yılındaki *İletişimin Gücü* ile orijinal İngilizce baskısından bir yıl sonra 2013’te kitabevlerinin raflarında kendilerine yer bulan *İsyen ve Umut Ağları* gibi pek çok kitabı sayılabilir. Özellikle *Enformasyon Çağı* üçlemesini tamamlayan *İnternet Galaksisi*’nin Türkiye’deki okurla buluşması ise 2020 yılında gerçekleşmiştir.

İnternet Galaksisi İnternet, İş Dünyası ve Toplum Üzerine Düşünceler başlığını taşıyan kitap, Prof. Dr. Tuğba Asrak Hasdemir tarafından yayına hazırlanmıştır. Eser on kişilik bir çeviri grubu tarafından kolektif bir çalışma ile Türkçe’ye kazandırılmıştır. Kitabın Türkçe baskısı için özel olarak kaleme alınan “İnternet Galaksisi’ne Davet” başlıklı sunuş kısmında da; Manuel Castells’in bilimsel ve bireysel yaşam serüveninin ana noktaları, bu serüvende *İnternet Galaksisi*’nin yeri ve önemi yanında, kitabın Türkçe’ye kolektif biçimde çevrilme ve hazırlanma serüveni de yer almaktadır (Asrak Hasdemir, 2020:7-16).

Kitabın, Berkeley Üniversite’sindeki Bilgi Toplumu Semineri, İnternet ve Ekonomik Kalkınma Semineri, Bilgi Teknolojileri ve Toplumsal Değerler Semineri ve Oxford Üniversitesi’ndeki İşletme Konferansları’ndaki tartışmalar sonucu ortaya çıktığından bahseden Castells (2020: 28), bugün yalnızca ağlar etrafında örgütlenmiş değiliz, enformasyon teknolojisinin iktidarda olduğu ağlar etrafında örgütlenmiş durumdayız demek ve İnternet dolayısıyla kurulan ağın; kültürden siyasete, ekonomiden uluslararası ilişkilere kadar geniş bir perspektifte farklı yüzlerine bakmaktadır (Asrak Hasdemir, 2020: 13). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin kurulmasını olanaklı kılan ağlara odaklanan kitabının temel konusu da toplumsal örgütlenmede ağların rolüdür. Ağların toplumsal rolüne değinirken bir tarafta yaratıcılık, yenilikçilik, üretkenlik ve servet yaratmak olduğunun altını çizerken bir tarafta da dalgalanma, güvensizlik, eşitsizlik ve sosyal dışlanmanın da yaşandığını belirtmektedir (Castells, 2020: 34). İnternet’in Üçüncü Dünya ülkeleri için kalkınma aracı olduğuna değinen Castells, bu fikrini Kofi Annan, Thabo Mbeki ve Ricordo Logos gibi isimlerle destekleyerek iddiasını güçlendirmeye çalışmış ancak İnternet’in tek başına yoksulluk şartlarını değiştiremeyeceğini de vurgulamıştır (35)

Manuel Castells, İnternet’in şimdiye kadarki gelişiminin sonuçlarını karakterize etmek için ‘bilinçli şaşkınlık’ (33) ve ‘kaotik karmaşıklığın mantığı’ (87) gibi ifadeler kullanmıştır. İnternetin artık ‘hayatın dokusu’ (29) olduğu iddiası göz önüne alındığında, internetin etkinleştirici gücünün tüm insanların refahı ile tutarlı bir gelecek olan ‘gelecekte umut kültürünü’ (112) sürdüreceğini ummuştur. Castells’in bu kitabı yazma amacı kesinlikle analiktir; çünkü deneyim ve bilginin eylemden önce gelmesi gerektiğini savunmuştur (33). Bu duruş, kuşkusuz, bazı okuyucular tarafından kitabın büyük bir gücü olarak nitelendirilecek, diğerleri tarafından ise sinir bozucu

bir zayıflık olarak görülecektir. Castells, İnternet ile yoğun bir şekilde ilgili olan birçok aktörün (tekno-meritokratlar, bilgisayar korsanları, sanal toplulukçular ve girişimciler vd.) kültürlerini ve motivasyonlarını araştırmaya koyulmuş ve eylemlerini şekillendiren çelişkili değerlerin doğasını ve hangi önyargıların olduğunu açığa çıkarmaya çalışmıştır.

Castells, Marshall McLuhan'ın, *Tipografik İnsanın Oluşumu* alt başlıklı *Gutenberg Galaksisi* (1962) adlı kitabıyla bir anoloji yapmış ve ağın mesaj olduğu argümanıya söze başlamıştır. McLuhan, Gutenberg Galaksisi terimini Avrupa toplumunda matbaanın gelişmesinden kaynaklanan karmaşık bir dizi sosyal değişimi tanımlamak için kullanmıştır. Castells'in kitabının başlığı görece örtük olarak, İnternet'in, Gutenberg'in matbaası kadar önemli olduğunu, "İnternet bir iletişim ortamıdır ve ilk kez, seçilen zamanda, küresel ölçekte çok sayıda insana iletişim sağlar" (31) sözleriyle ima etmektedir. Castells'in argümanı bu açıdan Marshall McLuhan'ın çalışmasına çok şey borçludur ve onunla benzer bir tekno-belirlenimciliği paylaşır. Artık bir 'ağ toplumu'nda yaşadığımızı ve ağın, baskın model olarak yukarıdan aşağıya merkezleşmenin yerini alarak bilgi çağının örgütsel biçimi olduğuna değinmektedir (30). Castells, gücü insanlık dışı teknolojilere ve nesnelere atfetmek yerine insanların, kurumların, şirketlerin ve genel olarak toplumun teknolojiyi, kendine mal ederek, değiştirerek, deneyerek dönüştürmesine de değinmektedir (32) ki bu tutumuyla da bir yönüyle McLuhan'dan uzaklaşmıştır¹. Castells, metodolojik seçimlerinde farklı kültürel ve kurumsal ortamda yaptığı araştırmaların etkisinin olduğunu belirtmektedir; bunu eserlerinde verdiği farklı ülke (Finlandiya, Rusya, Kolombiya, Güney Afrika vb.) (37) örneklerinde görmek mümkündür. Bunun yanında Castells istatistik analiz, anket araştırması yanında etnografi, derinlemesine görüşme gibi yöntemleri kullandığını belirtmiştir (akt. Asrak Hasdemir, 2020: 10). Yazar, eserlerinde 'seçici gözlem', 'belgelenmiş gözlem' ve 'anektotsal kanıtlar' içeren verilere sıklıkla yer vermiştir (Castells, 2020: 36). Bu metodolojiyi kullanırken de herhangi bir gelecek tahmininden kaçınmaya çalıştığına değinen Castells, geleceğe yönelik ahlaki uyarılar, politika reçeteleri ya da yönetim tavsiyesine yer vermemiştir (33). Gelecek tahmininden kaçınmayı başarmış olmakla birlikte kimi zaman anlatım tutumundaki bu belirsizlikler, tartışmaların yerli yerine oturmasında işi zorlaştırmıştır. Kitap dokuz bölümden oluşmaktadır. Her bölüm sonunda verilen kaynakça okuyucuya konular hakkında bir kılavuz olmuştur.

Kitabın açılış/giriş bölümünde, ağlara dayalı bir toplumsal yapının oluşmasında üç sürecin belirleyici olduğuna değinilmiştir: Yönetim eksikliği ve sermayenin, üretimin ve ticaretin küreselleşmesi için ekonominin ihtiyaçları; bireysel özgürlük ve açık iletişim değerlerinin en önemli hale geldiği, toplumun talepleri ve mikro elektronik devrimi ile mümkün kılınan bilgi işlem ve telekomünikasyondaki olağanüstü ilerlemeler (Castells, 2020: 30-31). Bu ilerlemeler ışığında ise İnternet, yeni bir toplum biçimi olan 'ağ toplumu'na ve yeni bir ekonomiye geçiş için kaldıraç görevini üstlenmiştir. Castells, bu fikirlerini, İnternet uygulamasının en çok geliştirildiği yer ve kendisinin de bilgisinin bulunduğu bölge olması bakımından Kuzey Amerika'daki gelişmelerle ilişkilendirerek aktarmıştır.

"İnternet Tarihinden Dersler" başlıklı ilk bölümde Castells, hem teknoloji hem de toplumsal bir uygulama olarak İnternet'in ne olduğunu anlamaya yönelik ipuçları sağlamak için İnternet tarihinin başlangıcına gitmekte, özgürlükçü bir kültür içinde doğan İnternetin dönüm noktalarına değinmektedir. Bu bölümde çokça isim ve tarihe gönderme yapan Castells, bu durumun okura zor gelebileceğini ama İnternet tarihinin anlaşılabilmesi için bunun gerekli olduğunu da vurgulamıştır. 1960'larda ABD hükümetinin ARPANET'in inşasına değinerek başlayan bu bölümde, İnternet protokolünün ilk yıllarının soğuk savaş döneminde ABD'nin Sovyetlere karşı askeri ve teknolojik

1 McLuhan, *Araç Mesajdır* eserinde (1967), tüm medya bizi tamamen yönetir, vurgusu yapmaktadır.

üstünlük kaygılarıyla geçtiğini anlatmaktadır. Tarihinde örneği olmayan bir biçimde, Amerikan ordusunun bu projeye öncülük ettiğini, projenin yönüne karışmadığını belirtmektedir. Çevresel kontrol modelini Castells, Sovyet güvenlik modeliyle karşılaştırmaktadır. Bu, bireysel özgürlüğün çıkış yeri açısından, ordunun aslında internetin yaratılmasından nasıl sorumlu olduğunu göstermesi noktasında çok ilginç bir okuma sağlar. Bu durumda hemen akla gelen soru şudur: Bu sonuç sadece bir tesadüf müydü? Bu durumda, internetin askeri kökenlerinin, internetin özgürlükçü doğasına; mahremiyet, özerklik ve özgürlük açılarından manipüle edebileceğini düşünmesine olanak sağlamıştır. Castells'in internet tarihinin açılış taslağı bu kadar uzun uzadıya anlatması belki gereksizdir, çünkü bu zemin John Naughton (1999) gibi yazarlar tarafından daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır

90'lı yıllara kadar bu alanda çeşitli gelişmelerin (elektronik posta vb.) yaşandığını belirten Castells, İnternet tarihinde önemli kırılmanın İnternet'in askeri kullanım haricinde özel kullanıma izin verilmesi olduğunu ifade etmektedir. Bu koşullardaki İnternet, yeni iletişim ihtiyaçlarını karşılamak için ağın sonsuz şekilde yeniden yapılandırılmasıyla genişlemiştir. Bu dönemde açık kaynak hareketi başlamıştır. Bu süreç temel olarak; lisansız kopya ile serbestçe kullanıma sunulan yazılımı kullanan herkesin, bunun karşılığında geliştirilmiş kodu İnternet üzerinden dağıtmasıdır. Castells'e göre (2020: 45-47), İnternetin tüm dünya için geçerli hale gelmesi ise 1990 yılında Tim Bernes-Lee tarafından geliştirilen ve bir 'hiper metin sistemi' olan World Wide Web (www) ile mümkün olmuştur. Böylece, 1990'ların ortalarından itibaren, İnternet özelleştirilmiş ve İnternetin açık mimari özelliği ile de herhangi bir yerdeki tüm bilgisayar ağlarının ağa bağlanmasına olanak sağlanmıştır. 1960-70'lerin üniversite kampüslerinde filizlenen bireysel özgürlük kültürünün, bilgisayar ağlarının ilerlemesine mutlak bir katkısı olduğuna değinen Castells (57), bilgisayar iletişim protokollerinin hızlı bir şekilde yayılması, açık, ücretsiz yazılım dağıtım ve ilk hackerların davranış kuralları haline gelen kaynakların işbirlikçi kullanımı olmadan ağın hızlı ilerlemesinin mümkün olamayacağını da belirtmektedir. Castells, teknolojinin yeni kullanımları ve teknolojiye sunulan gerçek değişikliklerin tüm dünyaya eş zamanlı olarak iletildiğini bu sayede kullanarak öğrenme ve kullanma süreçleri arasındaki zamanın kısaldığından bahsetmektedir. Bunun sonucu olarak da üretmek öğrenme süreci yaşandığından bahsetmektedir (63). Var olan süreci ilerleten tek unsur bireysellikten, öte grup bilincidir; teknolojiye yönelik toplumsal yaklaşımdaki meritokratik saygınlık, İnternet'in icadında ve kaynağında bulunan özgürlük ruhunun korunmasında ütopyik bir karşı kültürle bir araya gelmiştir ve bu durumda İnternet, her şeyden önce kültürel bir yaratımdır (69). Castells, tam olarak İnternete bağımsız bir tekno-sosyal bir süreç olarak odaklanarak, onu daha önceki çalışmalarından çok daha kapsamlı şekilde belli bir bağlama yerleştirmeye çalışmıştır.

İkinci bölüm "İnternet Kültürü" başlığını taşımakta ve kültürü; ideolojiden, psikolojiden veya bireysel temsillerden farklı olarak kolektif bir inşa olarak ele almaktadır. Bu kolektif inşa anlayışına paralel olarak da internet kültürünün, internet kullanıcıları kültürü olduğuna değinmektedir. Castells (71), İnternet kültürünün şekillenmesini bölümün hemen başında tümdengelimci bir düşünce yapısıyla anlatır. Buna göre, teknolojik sistemler toplumsal olarak üretilir. Toplumsal üretim, kültürel olarak bilgilendirilir. İnternet de bu sistem dışında düşünülemez ve bu nedenle İnternet kullanıcılarının kültürü, bu aracı şekillendirmektedir. Castells, kültür, teknoloji ve toplumsallık argümanını teorik olarak temellendirmeye devam etmez, bunun yerine bunların kesişim kümeleri üzerine akıl yorar bu sayede toplumsalın kendisini teknolojikleştirir (bkz. Lash, 2002). İnternet kullanıcılarındair düşüncelerini paylaşmadan önce Castells, İnternet kullanıcılarını iki açıdan ele alır, bunlardan ilki üretici kullanıcılar, ikincisi ise tüketici kullanıcılarıdır. İnternetin gelişimini doğrudan etkileşimleriyle etkilemeyen tüketici kullanıcılardan ziyade, internet pratikleriyle doğrudan teknolojik sistemi besleyen üretici kullanıcıları üzerinde durmaktadır.

İnternet kültürünü de dört katmanlı bir yapı olarak ele alarak açıklamakta ve bu katmanlar arasında etkileşimin kaçınılmaz olduğuna değinmektedir. Castells (72), bahsettiği dört katman arasındaki etkileşimi şu şekilde özetlemektedir: Hacker kültürünün kuralları ve adetleri teknoloji odaklı işbirliği ağlarına dönüştükçe tekno-meritokratik kültür daha özelleşmiş hale gelir. Sanal cemaat kültürü teknolojik paylaşıma sosyal etkileşim ve sembolik ait olma aracı olarak sosyal bir boyut katar. Girişimcilik kültürü ise, İnternet pratiklerini para kazanma aracılığıyla toplumun tüm alanlarına yayar. Bu etkileşimleri anlatırken Bill Gates gibi bilinen isimlerin pratiklerinden örnekler sunar. Birinci kategori, bilimin doğasında olan, aydınlanma ve modernitenin devamı niteliğindeki, ilerlemeye inanan, tekno elitlerden oluşan 'tekno-meritokratik' kültürdür. Bu kültürde, akademide olmak, belli akademik değerleri de getirmektedir: bilimsel keşifte yatan meritokrasi, meslektaş değerlendirmesi ve tanıma kavramı, soyut teorileştirmeden ziyade uygulamalı teknolojinin önemi ve belki de en önemlisi; açıklık kültürü ve bilgi-bulguların işbirlikçi paylaşımı söz konusudur. İkincisi, kamuoyunun tersine, özerk yaratıcılığa inanan, yasalara saygılı bireylerden oluşan 'hacker etiğidir'. Burada şunu da belirtmek gerekir ki Castells, yasal olmayan yollarla sistemlere sızan, bilgisayar trafiğini mahvedenlere, cracker denildiğinden bahseder ve bu alt türlerinde hacker evreninin alt kültürleri olduğuna değinir (78). Seçkinlerin aksine, Hacker kültüründe, üzerinde çalıştıkları projeler, kendi kendilerine atanır. Hackerler, açıklık değerleri (açık kaynak/özgür yazılım kültürü), özgürlük (bilginin özgür dağıtımı ve değiştirme hakkı), işbirliği, paylaşım ve yaratıcılık kültürünü önemser. Hacker topluluğuna üyelik ve bu toplulukta saygınlık, itibar ve sosyal saygı bu kültür için büyük önem taşımaktadır ve bu topluluğun üyeleri için en büyük hediyedir (85-86). Castells'in 'hacker kültürünü' savunması ve ağın gelişiminin anlatı restorasyonu çok önemlidir. O, bilgisayar korsanlığının tescilli sistemlerin kırılmasından çok daha fazlası olduğuna dikkat çekmiştir; Açık programlama standartlarına ve problem çözme taahhüdünü destekleyen, aslında 1990'ların Silikon Vadisi girişimci patlamasının gerçekleşmesine izin veren, ifade özgürlüğü felsefesine dayananın bu kültür olduğunu savunur. Castells, hacker kültürünün anlaşılmasında, hacker toplantılarındaki sembollere bakarak açıklama yapmaya çalışan bilim insanlarının da yanlış yolda olabileceklerini belirtir ve burada özellikle postmodern antropologlara sataşır. Hacker kültürünün anlaşılmasında, bu kültürün ve tüm iç ayrımlarının zihinsel inşalar ve teknolojik ayrımlar ile ilgili olduğunun farkına varılması gerektiğini ve bu kültürün insanlar ve makineleri arasındaki bir yakınsama kültürü olduğunu de belirtir (90-91). Üçüncü kategori, kendi hedeflerini ilerletmek için, oluşturulan ağları kullanmaya başlayan ve süreç içinde topluma yön veren ve bu sayede de ağın kendisinin daha da geliştirilmesini sağlayan 'sanal cemaatlerden' oluşur. Castells, İnternet kültürünün bu cemaatçi kaynağını, yatay iletişim için kullanılan bir teknolojik araç ve ifade özgürlüğünün yeni bir biçimi olarak belirlemiştir. Bununla birlikte uluslararası dayanışma göstermeyi amaçlayan kadın bilgisayar ağında olduğu gibi bir örgütlenme, Meksika'daki Zapatistalar tarafından kullanılan ve sömürü altındaki Hintli azınlıklar adına mücadelede olduğu gibi kolektif eylem ve Global İletişim Enstitüsü'nde olduğu gibi anlam inşa etme aracı olarak kendi kendine yönlendirilmiş ağ kurmanın temelleri olduğunu iddia etmiştir (97, 94). Dördüncü kategori, yeni süreçler ve yeni ürünleri hayal ederek bunları İnternet dünyasına uyarlayan, İnternet ekonomisindeki itici gücü sağlayan, başarısızlıklarında pes etmeyip yeniden başlayan, girişimcilerdir. Girişimciler, borsa seçenekleri, bireysel özgürlük ile girişimcilik arasındaki bağlantıyı sağlayan temel bir mekanizma olarak işlemeye başlamıştır (99). Dünyayı teknoloji aracılığıyla değiştirmek stratejisini kullanan girişimciler, finansal piyasalara geleceğin İnternet'te olduğuna ikna etmiş dahası teknolojiyi ne olursa olsun kullanıcılara satmaya çalışmışlardır. Castells, daha önceki bölümlerde yaptığı gibi girişimcilikten ne anlaşılması gerektiğini okuyucunun anlayabilmesi için iki başlıkta toplamıştır. Bunlardan ilki, tekno-iş dünyasındaki girişimcilerdir. Bu girişimci grubu, başarılı sermayedar olabilmek için yaratıcılara olanak sağlayan 'risk sermayedarlar' ile birlikte çalışırlar. Bunlar, bir

üretim ve yenilik sürecinde bir araya gelerek nihayetinde şirketleri oluşturur, para kazanır ve bunların yanında teknoloji, mal ve hizmet sunumu da sağlarlar. Bir diğer girişimci ise, borsa çalışmalarının içine sermayeyi yerleştiren teknolojik yenilikçilerdir. Bunların iş planı ise, şirketin toplam piyasa değeri üzerindeki etkilerine odaklıdır (100-101). Tüm bu sınıflandırma esasında genel bir 'özgürlük' kültürüne –bilgi paylaşımı, işbirliği, ücretsiz erişim, açık kaynak ve benzeri özgün yaratıcılığa dayandırılmaktadır. İster devlet, ister sivil toplumun ticari kolları (örneğin telif hakkı) aracılığıyla kontrolün herhangi bir formuna da şiddetle direnilmiştir. Özgürlük bu nedenle, internetin yaratımının arkasındaki liberter kültür olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu, internetin tek başına kullanımı/geliştirilmesi gibi ilk aşamayla sınırlı mı olmalıdır? İnternetin başlangıç aşamasındayken, girişimci sınıf kendisini bu kültüre uyacak şekilde uyarlamış olsa da, kuşkusuz bu zamanla değişmiştir: Girişimci sınıf, nüfuzunu interneti kendi çıkarlarına uygun hale getirerek değiştirmiş ve internet bu nedenle ticari bir kontrol unsuru haline gelmiştir ki Castells burada bardağın dolu kısmını görmekte ve “iş dünyasının İnternet üzerindeki tahakkümünden de daha önemli olan şey, İnternetin gelişimine yardım ettiği işlerdir....En az iş dünyasının İnterneti değiştirdiği kadar, hatta belki daha fazla değiştirdiğini söylemek hayal ürünü olmayacaktır” demektedir (97).

“e-Ticaret ve Yeni Ekonomi” başlıklı üçüncü bölüm kitabın en uzun bölümüdür. Bu bölümde yeni ekonominin ortaya çıkışında İnternet’in oynadığı rol; işletme yönetimi, sermaye piyasaları, iş ve teknolojik yeniliklerin dönüşümünü göz önünde bulundurarak ekonomi ve ticaret dünyasında yaşanan değişim ele alınmıştır. Servet yaratmanın ana kaynağı olan özel firmaların, 1990’larda İnternet teknolojisini kullanmaya başlamasıyla birlikte iş uygulamalarının dönüştüğünden bahsedilmektedir. İnternet teknolojisini doğru kullanan her işletmenin pazarda kendisine yer bulduğuna değinirken Castells, Everett Rogers’a (bkz. 1962) da bir göndermede bulunur ve pazarda ‘yersiz fantezilerin enkazları’ olarak ifade ettiği, ayakta duramayan işletmelerin de olduğuna değinmektedir. Yine Everett Rogers’ın da işaret ettiği gibi Castells, gözlem ve satış rakamlarının yardımıyla medya teknolojilerinin (Gartner Group, Yahoo, Amazon, e-Bay vb.) zaman ve mekân yayılım tablosu örnekleri ortaya koyarak, Anka Kuşu misali hatalarından doğan şirketleri sıralamaktadır. Castells, İnternetin dünyada nasıl radikal bir dönüşüme yol açtığını ortaya koyarken, işin yürütülme şeklinde sadece dot.com şirketlerinin yaratılmasının değil, aynı zamanda şirketin bireysel operasyonları kadar danışman, taşeron, web üzerindeki firmalar arası bağlantıların olduğu ağ bağlantılı kuruluşlar haline gelinmesinin önemine vurgu yapar. İnternetin, iş dünyasına getirdiği önemli –ve gerçek- değişikliklerin dot.com revizyonizmi olduğuna değinen Castells, ağın bu önemini en iyi hisse değerlerindeki dalgalanmalarda görülebileceğini de ekler. Bu iş dünyasının en temeline ise, yönetim, finansman, yenilik, üretim, dağıtım, satış, çalışan ilişkileri ve müşteri ilişkilerinin temel işlemlerinin performansı bağlamında ağırlıklı olarak İnternet ağı üzerinden gerçekleşen iş faaliyeti olarak tanımladığı, e-ticareti yerleştirmektedir. Çeşitli bileşim ve kökene sahip ağlar tarafından hayata geçirilen belirli iş projeleri etrafında inşa edilmiş yalın ekonomik faaliyeti, ağ girişimi olarak tanımlamaktadır (111). Bahsedilen yeni ekonominin, emek verimliliği artışı, iş döngülerinin ikamesi veya krizlere karşı bağımsızlık geliştiren bir unsur olabileceğinden dem vurmaktadır. Bir başka ifadeyle, Castells, internet tabanlı ağ oluşturma ve eşzamanlı bilgi teknolojisi yatırımları nedeniyle işgücü verimliliğinde kalıcı bir iyileşme olduğu konusunda ihtiyatlı bir şekilde iyimserdir ve yeni ekonominin risk ve yenilik kültürü hakkında çok fazla karamsarlığın, ekonominin zamanında toparlanmasını engelleyebileceği konusunda bir uyarıda bulunmaktadır. İnternet ekonomisinin iş model prensibini, tüm kitapta olduğu gibi teorik tartışmalarla yürütmek yerine örneklerle (Cisco Systems, Zara, Nokia vb.) açıklama çabasıdır. E-ticaret endüstrisinin değer zincirinde, bilginin değeri pahasına bilgi dağıtım sistemlerine doğru bir kayma olduğunun da altı çizilmektedir. Yazar, ağ bağlantılı bir iş dünyasının temel özelliklerini de; ölçeklenebilirlik, etkileşim, yönetim esnekliği, markalaşma ve özelleştirme

olarak özetlemektedir (121). Castells'in, bu başlıklardan çıkardığı sonuç ise, İnternetin, kurumsal iş modeli içerisinde yenilik, üretim sistemleri ve Pazar talebiyle organik olarak evrimleşme kapasitesi olduğudur. Bununla birlikte yazar, İnternet ekonomisine kısmen ihtiyatlı yaklaşarak, bu ekonomide eski dönemlerdeki kadar kolay para kazanılamayacağını çünkü bilgisayar ağlarının tüm işlerin değerinin nihayetinde belirlendiği yer olan finansal piyasaları da dönüşüme uğrattığını da eklemektedir. Manuel Castells, kitabın pek çok yerinde karşılaşılan yeni kavramlar üretmeyi bu bölümde 'bilgi türbülansları' (134) ile sürdürmektedir. Piyasaların, siyasi belirsizlik, yasal/hukuki gelişmeler, teknolojik beklentiler, kilit karar vericilerin kişisel ruh halleri ve beyanları gibi ekonomik olmayan kriterlere göre tepki vermesi, bilgi türbülansı olarak kavramsallaştırılmaktadır. Castells, finansal piyasaların İnternet karşısında nasıl işlediğine ve değerlendirme normlarına ilişkin ayrıntılı bir analiz sunduktan hemen sonra, ağ bağlantılı işletmelerde emek üzerine düşüncelerini paylaşmaktadır. Castells'e göre İnternet, büyük miktarlarda kendi kendine programlanabilen, yeniden programlanabilen vasıflı işgücüne duyulan ihtiyaçla sonuçlanmıştır (139, 141). Bunun nasıl sonuçlandığı gözlemlemekte ve tekno-elitlerin gelişmekte olan dünyadan Batı'ya göçü² ve bunun köken/menşei ülkelere nasıl fayda sağlayabileceğini göstermeye de devam etmektedir. Castells'in ağ toplumundaki emek yaklaşımına göre (141), Silikon Vadisi'ne gelen göçmenlerin menşei ülkeleri için bir kayıp değildir bilakis bu göçmenlerin birçoğu önde gelen bir teknoloji/iş merkezi kurulduktan hemen sonra kendi ülkelerinde de şirket kurarak Kaliforniya ve kendi ülkeleri arasında köprü oluşturmaktadır. Dahası, bir beyin göçünden öte, bir 'beyin dolaşım sisteminin' ortaya çıktığını düşünmektedir. Diğer ülkelerde (özellikle üçüncü dünya ülkelerinde) gelişmiş bir düzenleyici çevrenin olmamasının emek için, piyasanın uygunluğunu yansıtırken, aynı anda zaten yoksullaşmış bir işçi sınıfının marjinalleşmesi gibi sonuçları da doğurabileceğine derinlemesine değinmemiştir. Bunun yerine, e-ticarette çeşitli emek türleri olduğuna da değinmiştir. Buna göre genel emek, yönetimden talimatları uygulamanın yanı sıra, üretim sürecinde özel becerilere olan veya özel becerilere sahip olmayan işçilerdir. 'Jenerik emek' ise, makine ya da dünyanın herhangi bir noktasındaki bir başka jenerik emekle değiştirilebilir, yerinde işçilik ile uzak işçilik hesaplamalarına bağlıdır ve kişinin entelektüel sermayesiyle ilişkilidir (143). Bu noktada da, tecrübe ve bilginin dünyaya yayılması ile emeğin kendi kendine programlanabilir hale gelebileceğine değinmektedir. Ancak burada Castells, çalışma ilişkileri bağlamında, diğer şeylerin yanı sıra emek ve yönetim arasında geleneksel olarak var olan hak ve yükümlülüklerdeki kademeli azalmayı içeren ağ bağlantılı girişimin bir sonucu olarak emeğin nasıl esnek hale geldiğini/gelebileceğini detaylı tartışmamaktadır. Bunun yerine emeğin esnek hale gelmesinin 'örgüt adamı', 'esnek kadın' gibi örnekleri sıraladıktan (145) sonra servet yaratmanın kaynağını emek verimliliğine bağlamaktadır. Emeğin yaratıcı gücü ve iş örgütlenmesinin verimliliğinin kaynağını ise yenilik vurgusuyla yapmaktadır. Everett Rogers'ın (1962) teknolojiyi benimseyenlerle ilgili görüşünde değindiği gibi, Castells de yeniliğin üretildikten sonra uygulanmasında, bu yeniliği ilk benimseyenlerin, ilk kullanıcıların önemli olduğunu belirtmektedir (151).

"Sanal Cemaatler mi Ağ Toplumu mu?" başlıklı dördüncü bölümde, internet kullanımının iş, aile ve günlük yaşamı yakından etkilediği tartışılmaktadır. Castells bölümü, iki farklı bakış açısıyla açar. Birincisi, sanal topluluklarla, yeni seçici toplumsal ilişkiler kalıpları, insan etkileşiminin bölgesel olarak sınırlı biçimlerinin yerini alır. İkincisi ise internetin yayılması, sosyal izolasyona, sosyal iletişimin ve aile hayatının bozulmasına yol açmasıdır. Çünkü yüzleri olmayan bireyler gerçek ortamlarda yüz yüze etkileşimi terk ederken rastgele sosyallik uygulamaktadırlar. Bir başka ifadeyle, İnternet ve çevrimiçi iletişimin, gerçek zamanlı sosyalliği azalttığını, bireylerin gerçek dünyadan kaçabilmek için kendi fantezi dünyalarında anonim ve rol yapma süreciyle

2 2000-2001'de ABD, özel vizelerle yılda 200.000'in üzerinde yüksek vasıflı işçiyi ülkeye çekmiştir. Yine aynı yıllarda Birleşik Krallık'ta yılda 100.000 özel göçmen vizesi için yasa onaylanmış ve Almanya'da benzer zamanlarda 20.000 vize için ayırmasını yapmıştır (Castells, 2020: 142).

yaşadıklarını, toplumsal iletişim ve aile hayatının yıkıldığı gibi temel eleştirileri (169) kusurlu bulur. Tartışmanın kusurlu ve sınırlı olmasının nedenini ise, İnternetin yaygınlaşmasından önce yapılan çalışmaların genele mal edilmesi, ampirik araştırmaların eksik olması, basite indirgenen ve yanıltıcı sorular üzerinde durulmuş olması olarak ifade eder ve bunu kalıp yargılara ait imajlara ve ideolojik bir muhalefete benzetir (170). Dahası bu alanla ilgili yapılacak yeni araştırmalar sayesinde bu konudaki yorumları fütüroloji veya pop gazeteciliği gibi sallantılı zeminlerden daha sağlam zeminlere oturtulacağına da değinmektedir (171). İnternet üzerinden iletişim ile ilişkilendirilen sosyal davranışlara ilişkin kendisine göre ‘yaygın yanıtları’ eleştirmek³ için Barry Welman, Steve Jones gibi isimlerin araştırmalarını kullanarak, çokça sayısal kanıt⁴ sunmaktadır. Ancak alıntı yaptığı çalışmaların çoğunda zayıflığın test edilmediğini belirtmek gerekir. İnternet’in sosyallik temelinde devrim yaratmadığını, çünkü çoğunlukla mevcut sosyal pratikleri ve ağları basitçe inşa ettiğini ve genişlettiğini iddia eden Castells’e göre İnternet, hayatın tüm yönlerinin, boyutlarının ve yöntemlerinin genişletilmesidir (172). Öyle ki, İnternet, genel olarak konuşma gibi, mevcut sosyal ilişkilere çevrim içi etkileşimi eklemek dışında günlük yaşamın örüntülenmesinde doğrudan bir etkiye sahip değildir (174). Castells buna örnek olarak rol yapmanın son derece açıklayıcı bir sosyal deneyim olduğunu belirtmekte; ancak günümüzde İnternetteki sosyal etkileşimin çok büyük bir kısmını temsil edecek nitelikte olmadığını da altını çizmektedir. Castells, İnternetin kendi içinde toplumsallığın temelini dönüştürmemesine karşın, toplumsal olarak üretilmiş bir teknoloji olarak, köklü toplumsal değişimlere de etki ettiğine değinmektedir. Sosyal olarak yabancılaşmak yerine, İnternet kullanıcılarının, kullanmayanlara göre hem arkadaşlarıyla buluşma olasılıklarının daha yüksek olduğunu düşünür hem de daha büyük sosyal ağlara sahip olma olasılıklarının da yüksek olduğuna değinmektedir. Castells, bu tür bulguların İnternetin sosyal etkileşim üzerinde olumlu etkileri olduğunu savunmaktadır. Bir başka ifadeyle, Castells’e göre (181) İnternet, toplumda toplumsallık örüntülerinin dönüşümünde bir bağlama oturmaktadır. Bu teknolojik aracın önemini ihmal etmemek gerekir çünkü sosyal etkileşim örüntülerinin genel evrimine ve bu etkileşimin mekan, organizasyonlar ve iletişim teknolojisi gibi maddi destekleriyle etkileri açısından da önemlidir. Castells’e göre, yerleşim odaklı cemaatlerin anlamlı birer sosyalleşebilirlik/toplumsallık biçimi olarak yavaş yavaş yok olmasının nedeni mekansallık değildir, ağların toplumsallığı ‘destekleyici’ biçimde, mekanların yerine geçmektedir. Sosyalleşebilirliğin kaynağı olarak mekânsal sınırlardan sosyal örgütlenmenin ifadesi olan mekânsal cemaatlere doğru gerçekleşen bir geçiş söz konusudur (183). Mike Davis *Gecekondu Gezegeni* isimli eserinde, gecekondu bölgelerinde sosyal ilişkilerin örüntülenmesinde mekânsal yakınlıktan bahsedilmesinin uzun yıllar önce bırakıldığını ve artık bu tür mekânsal durumlardan bahsedilemeyeceğini belirtmektedir. Bu fikirlerin benzerlerini Castells, Latin Amerika’da gecekondu yerleşimleri üzerine bizzat yaptığı araştırmada deneyimlediğini ve coğrafi yakınlığın sosyal ilişkilerin örüntülendirilmesinde pek fazla rolü olmadığını ifade etmektedir (182). Castells, sanal toplulukları ele alırken, zayıf bağların gerekli bilgileri, iş performansını, boş zamanı, iletişimi, sivil katılımı ve zevki sağlamak gibi önemli sosyal işlevleri olduğundan söz etmektedir. Bu zayıf bağlar, mekansallıktan bağımsızdır ve bir iletişim aracı ile servis edilmektedir, bu sayede de korunmaktadır. Castells, bireylerin kendi ilgi alanlarına, değerlerine ve yakınlıklarına dayalı olarak çevrimiçi ve çevrimdışı ağlarını oluşturduklarını

3 İnternetin gerçek zamanlı sosyal etkileşimi azaltmak yerine tersine çoğaltmak için kullanıldığı durumların olduğunu, çalışmaların çoğunun farklı zamanlarda ve farklı bağlamlarda gerçekleştirildiğini gözlemleyerek genellemelerin yapılmamasını gerektiğini söylemektedir (171-181).

4 Birleşik Krallık’ta 2600 bireyi kapsayan çalışmaya göre, insanlar İnternet nedeniyle daha az kitap okumaz, daha az televizyon izlemez. 1995-2000 yıllarında yürütülen toplumsal duyarlılık çalışmasına göre ise İnternet kullanıcılarının toplumsal ve siyasi katılım düzeyleri kullanıcı olmayanlara göre daha yüksektir ve İnternetin arkadaşlarla geçirilen vakit üzerinde etkisi yoktur. İnternet ve Hayat Projesi isimli projeye göre de, e-posta kullanımının, kişinin aile ve arkadaşlarla olan sosyal hayatını geliştirir vb. çalışmalar söz konusudur (171-181).

vurgulayarak bu yapıya 'ağ bağlantılı bireycilik' demektedir. Dolayısıyla sosyal organizasyon artık coğrafi yakınlığa veya etnik/ailesele kimlikler gibi başka bir temele dayanmamaktadır ve tersine bir tercih unsurudur ve yazara göre 'sanal topluluk' kavramının tam da bu nedenle yeniden düşünülmesi gerekmektedir⁵ (185). Sosyalliğin doğasının aile gibi birincil birliklerden ve topluluk grupları gibi ikincil birliklerden ağ toplulukları gibi üçüncül ilişkilere geçebileceğini gösteren Castells, buna, bireyciliğin arttığı 'özelleşmiş cemaat' demektedir (190). Yazar, ayrıca siber mekânları bir araya getiren bir iletişim hibridinin geliştiğini ve bu hibridin ağ bağlantılı bireysellik için materyal destek sağlayabileceğine dikkat çekmektedir (188). Bu noktada Van Dijk'ın bu konudaki fikirleriyle taban tabana zıt bir yerde durmaktadır. Van Dijk'e göre (2018: 55, 376), ağlar, içinde buldukları çağdaş toplumun temel birimi olarak düşünülemez, tamamen dolayımlanmış, tüm ilişkileri medya ağları ile gerçekleştirilen ve varlık bulan; sosyal ağlar ile medya ağlarının birbirine eşit olduğu bir toplumun bile temeli vücutlara, zihinlere, kurallara ve her türden kaynağa dayanmak zorundadır.

"İnternetin Siyaseti I: Bilgisayar Ağı, Sivil Toplum ve Devlet" başlıklı beşinci bölümde, internet ve sosyo-politik çatışma, temsil ve yönetim süreçleri arasındaki etkileşime değinilmektedir. Bölüm, toplumsal hareketlerin nasıl ağ üzerinden bağlantı kurduğuna, örgütlendiğine ve eyleme geçtiğine dair farklı örnekler (Zapatista, La Neta, Falun Gong) sunarak, ağ bağlantılı toplumsal hareketleri anlatmaktadır. Ağ bağlantılı toplumsal hareketlerde, İnternet'in teknolojik hassasiyetinin baskı veya sömürü temsilcisi olarak görülen hükümet kuruluşları ya da kurumsal şirketlerin elektronik ağlarındaki web sitelerini yıkmaya amacı taşıyan bireysel ve kolektif protesto (hacker-aktivist protestoları gibi) ifadelerine fırsat sunduğuna değinilerek bölüme devam edilmektedir. Castells, bu bölümde İnternet ile toplumsal hareketlerin siyasi eylemleri harekete geçirebileceğini ve yeni siyasal aktivizm biçimleri hakkında önemli gözlemler yapmaktadır. Bunlardan bazıları, merkezi bir komuta yapısı olmayan insanları çeşitli organizasyonlardan oluşan bir ağ kullanarak birbirine bağlayan hareketlerdir. Katılımcılar belirli bir siyasi mücadele için bir araya gelir ve örgütlenirler. Buna bir örnek olarak küreselleşme karşıtı hareketten bahseder ve hareketlerin, koordinatlar ve yakınsak oldukları için aynı zamanda çeşitli ve mesafeli olmak için ağ oluşturmayı nasıl kullanabildiklerini açıklar. Bu tartışmasından hemen sonra, Castells, İnternetin, ağ toplumunda toplumsal hareketler için üç vazgeçilmez unsurunu sıralamaktadır. Bunlardan ilki, bilgi çağındaki toplumsal hareketin -sanayi çağında kendini sosyal değerlerden var eden toplumsal hareketlerden farklılaşarak- özünde kültürel değerler çerçevesinde harekete geçiriliyor olmasındandır. Toplumsal hareketlerin değerlerine bağlı kalacak bireylere ulaşmanın asıl yolları İnternettir ve bu şekilde bütün olarak toplum bilinci etkilenebilir. İkinci bir özellik ise, belli bir zaman ve alanda kesişen, medya dünyası aracılığıyla etki eden ve bu etkiler sayesinde -1999 yılında Seattle'da Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı yapılan protestolarda olduğu gibi- İnternet kurum ve örgütleri de etkileyen bir ifade ve örgütlenme aracıdır. Castells burada geniş bir parantez açarak, toplumsal hareketler için İnternetin; ağ kurma, hareketleri farklılaştırabilme, eş zamanlı koordine edilebilme, süregelen bir tartışmaya katılabilme, kısmi çakışmalar, çoklu bağlantılar sayesinde kendi ilişki ve hedeflerinden oluşan ağı yeniden kurabilme, açısından bir yenilik olduğunu anlatmaktadır. Üçüncü özellik ise, toplumsal hareketlerin küreselleşmesinin, küresel olarak tartışmaya açık bir alanın oluşmasının yalnızca belirgin bir görüntüsü olan küreselleşmeye karşı hareketten farklı ve çok daha önemli bir olgu olmasıdır. Castell, bu bölüm başlığı altında açtığı yurttaş ağları başlığında ise, cemaat tabanlı bilgisayar ağlarını kendi kendine örgütlenme ve bilinç yükseltme amacıyla yeni fırsatlar arayan İnternet öncesi halk hareketleri, siyasi odaklı ifadeleri ile hacker hareketi ve sonucusu ise yeni yurttaş katılımı kanalları yaratarak meşruiyetini güçlendirmeye çalışan belediye teşkilatları olarak somutlaştırmaktadır. Hem yerel otoriteden

5 Castells, 'sanal cemaat' tartışmalarının 1993'te Howard Rheingold tarafından yazılan kitapla ateşlendiğini belirtmektedir (186).

hem de çeşitli sivil derneklerden bilgi sağlamayı, yatay bilgi aliverişi ve elektronik sohbeti düzenlemeyi, internette ortaya çıkmayan insan ve örgütler arasındaki çevrimiçi, ağ erişimini sağlamayı ise bu ağların belirgin özellikleri olarak sıralamaktadır. Cemaat bilgisayar ağlarıyla ilgili açıklamalarına devam eden Castells, kâr amacı gütmeyen sosyal hizmet kurumlarının bu ağlarla ihtiyaç sahibi olan insanlara eğitim ve iş bulmaları için erişim, eğitim ve yardım sağlamasını 'cemaat teknoloji merkezleri' kavramıyla ifade etmektedir (205). Castells, bir yurttaş ağı olarak Amsterdam'daki Dijital Şehir'in başlangıcından itibaren hızlı gelişme serüvenini anlatarak, daha önce vurguladığı cemaat/yurttaş ağının bileşenlerini de örneklemektedir. Bu örnek sonrası Castells, yurttaş ağlarının erken İnternet çağının neo-anarşist fantezileri olup olmadığını sormakta ve hemen peşine de bunun olamayacağını belirtmekte; ancak bu fantezilerin 'dijital karşıt kültürler' gibi toplantılara öncü olduğunu söylemektedir (216).

Sert ve gerçekçi bir söylemle, Castells, İnternetin, demokrasi krizine -İskandinav demokrasilerini tenzih ederek- teknolojik bir çözüm sağlamayacağını belirtmektedir (218, 220). Bu yargıya katılmak mümkün olmayabilir belki; ancak, İnterneti bir toplumdaki demokrasiyi kolaylaştırabilecek faktörlerle ilişkilendirmek gereklidir. Bu yapılmadığında ise, internetin demokratik iletişim için nasıl kullanıldığını araştırmaya devam etmek için çok az neden var gibi görünmekte. Castells, siyasette hala geleneksel medyanın bir norm olduğuna değinmektedir (219) dahası medya siyasetinin 'skandal siyasetini' öne çıkardığını belirtmektedir. Tam da bu noktada İnternetin geleneksel medyanın politikalarını atlamak gibi demokratik iletişimde oynayacağı önemli roller olduğunu savunmaktadır. 'Enformasyonel siyaset' adını verdiği bu İnternet ve siyaset ilişkisinin anaakım medyaya göre Monica Lewinsky olayında⁶ olduğu gibi çok hızlı olduğunu bu nedenle medyanın reflekslerinin de hızlanmasına olanak tanıdığına değinmektedir (222).

Savaşın, başka yollarla bir siyaset kovalama olduğunu vurgulayan Castells, enformasyonel siyasette de kaçınılmaz olarak -Sırp hackerların Nato bilgisayarlarına saldırısı, Çeçen yanlısı hackerların Rus komuta merkezlerine saldırısı gibi- enformasyonel savaş ihtimalleri olacağını belirtmekte ve bu duruma karşı yeni güvenlik öğretilerinin çıkacağını altını çizmektedir. Bu noktada saldırıların merkezde değil de çeperlerinde güçlü etkiler gösterebileceğine değinen Castells bunun iki nedeni olduğunu belirtmektedir. Birincisi, bir ülkede insanların günlük yaşamının ve ekonominin işleminin bağımlı olduğu bütünsel elektronik ağlardır. İkincisi ise, bilgisayar ağlarının tüm dünyada birbirine bağlı olması nedeniyle güvenlik sistemlerine sızılması her zaman için olanaklıdır. Bu ikisine sunduğu önlem ise örgütlerin ve kişilerin ileri seviye şifreleme teknolojileri kullanmasıdır. Bu önerinin hemen ardından, hükümetlerin bu şifreleme teknolojilerini, suç teşkil edecek faaliyetlerin güçlenmesi ihtimaline karşı engellediğini eklemektedir (223-224). Uluslararası güvenlik sorunları söz konusu olduğunda, realpolitığın tersine 'noopolitik'⁷ in yükselişinin kaçınılmazlığına da belirtmektedir. Bu iletişim sisteminin bir yanda daha fazla dijital demokrasi arayanlar, diğer yanda siyasi kontrolü sürdürmek için interneti kullanmaya çalışan hükümetler tarafından uğruna savaşılan bir mücadele alanı olduğunun da altını çizmektedir(231). Bu, Castells'in tanımladığı önemli bir iki taraflı bir oyundur (226) ve bu oyunun galibi yeni siyasi iktidar biçimleri edinebilir. Castells, internetin 'sürüler' (swarming) denen bir süreçle nasıl askeri amaçlar için kullanılabileceğini belirtmektedir. Analizin bu kısmı bir bilim kurgu filminden fırlamış gibi ve eğlenceli/ilginç bir okuma sunmaktadır. 'Ağ-odaklı' bu savaşta tüm güç ve kontrol söylemleri, artık iletişim aracı ve güvenli iletişime bağlıdır; söz konusu

6 Monica Lewinsky olayında ilk bilgi Los Angeles'taki serbest bir gazeteci tarafından yayılırken anaakım medyanın bu olayı/hikayeyi değerlendiriyor olmasıdır (Castells, 2020: 221).

7 Noopolitik, bir noosfer oluşumundan ya da küresel bilgi ortamından ileri gelen siyasi sorunları anlatmak için kullanılmaktadır (Castells, 2020: 225).

iletişim kanalları olan ağın boğumları arasında daimi bir bağlantıyı sağlamaktadır (227). İster sürüler için askeri taktikler, ister düşünsel hegemonya kurmak için, bilgi tabanlı teknolojilerin, iletişim ve ağ kurmaya bağlı durumda olduğuna değinerek bölümü sonlandırmaktadır (230).

“İnternetin Siyaseti II: Siber Uzayda Mahremiyet ve Özgürlük” başlıklı altıncı bölümde, İnternetin, bir yanda kontrol mekanizmalarıyla denetim altına alınması ve etkili bir gözetim aracı haline getirilmesi çabaları ile diğer tarafta, gözetim karşıtı ve karşı gözetim çabaları arasındaki mücadelenin sahnesi anlatılmaktadır. Castells, İnternetin, dünya çapına yayıldığı ilk yıllarda özgürlük için bir araç olarak yaratılan ve yeni bir özgürlük habercisiyken daha sonra, Lawrence Lessig'in *Kod ve Siber Uzayın Diğer Yasaları*'ndaki (1999) önerilerinden yola çıkarak, ticari ve devlet çıkarlarının internete müdahale ettiğini belirtmektedir. Bu teknolojilerin kullanımıyla, mahremiyetin, özgürlüğün ve anonimliğin kademeli olarak nasıl aşındığını anlatmaktadır. Öncelikle Castells, İnternette özgürlük ve mahremiyetin dönüşümün ticarileşmek olduğuna dikkat çekmektedir. İnternette para kazanmak için iletişimi güvence altına alma ve tanımlama ihtiyacının ve bunun yanında İnternet üzerindeki fikri mülkiyet haklarını koruma gereksiniminin, bilgisayar iletişimini kontrol etmeyi mümkün kılan yazılımların geliştirilmesine yol açtığına değinir. Dünyanın hemen her yerindeki hükümetlerin -kaybettikleri güçlerini yeniden kazanmak için- bu izleme teknolojilerini desteklediklerini eklemektedir (238). Özgürlük ve özgürlük üzerindeki gerçek kısıtlamanın artık yerleşmekten öte, küresel bir forma dönüştüğüdür, bunun nedenlerinden birini de e-ticaret ekonomisi ile bağlantılı veri toplama teknolojilerindeki gelişmeler olarak ortaya koymaktadır. Her tıklama, müşteri bilgilerinin satılmasıdır ve bunun bireylere maliyeti mahremiyetin kaybı olarak ortaya çıkmaktadır. Castells'e göre, mahremiyeti korumak için oluşturulan yasalar pek işe yaramamıştır, çünkü pek çok insan interneti kullanabilmek için gizlilik haklarından feragat etmektedir. Bu haktan bir kez feragat edildikten sonra kişisel veriler İnternet firmalarının ve müşterilerinin yasal mülkiyeti haline gelmektedir (242-243). Castells'in ticaret ve devlet arasındaki bağlantıya ilişkin analizi gerçekten de ikna edicidir: Genel bir liberter felsefeyle başlayan ağ bağlantılı girişimler, anonimliği ve mahremiyeti sınırlamak için gerekli teknolojiyi sağlamışlardır. Bunun en birincil sebebi, internet üzerindeki ticari tekeli kazanma girişimidir (mülkiyet hakları) ve bunu ancak devletle ittifak kurarak yapabilirler. Bu da 'oyulmuş özgürlük alanına', hükümet gözetiminin gelmesiyle sonuçlanmıştır (245). Hükümetler, İnternet servis sağlayıcılarından kullanıcıları izlemek veya çok çeşitli durumlarda kullanıcı kimliklerinin bildirilmesini isteyerek, İnternetin tepe noktasına yerleştirilmiş özel gözetim yöntemlerini uygulamaktadırlar. Castells, bu noktada bir kez daha Lessig'e (1999) gönderme yaparak; yeni İnternet mimarisinin artık kontrolün temel aracı haline geldiğine değinmekte ve O'nu haklı bulmaktadır (248). Hayatın yarısının gözetlemeye maruz kalması 'elektronik panoptikon' dur. Bu ise Castells'e göre, çok ilginç şekilde, bireylerin 'şizofrenik benliğe' sürüklenmesi ve sansürü içselleştirme süreciyle sonuçlanmaktadır ki bu da tutumların şeffaflığına doğrudan etki etmektedir (250-251). Castells'e göre, temelde bu durum kodlara karşı kodları beraberinde getirmiştir. Çünkü, liberteryenizmin değerlerini teşvik eden özgürlük teknolojileri ile kontrol teknolojilerine karşı konulabilir. Bu konuda alıntı yaptığı örnekler; kendi kendini silen e-posta, şifreleme teknolojileri (Disappearing A.Ş, ZipLip vb. firmalar), açık kaynaklı yazılımlar (yazılım kodu üzerinden telif hakkını sorgulayan) ve anonimleştiricilerdir (Anonymizer.com). Bölümün bu kısmı, interneti yasal, politik, fiziksel, ideolojik gibi farklı metodolojilerle, gerçek bir savaş alanı olarak çok dokunaklı şekilde tasvir etmektedir. İnternete özgü özgürlüğün kaybını açık terimlerle ifade eden Lessig'in (bkz. 1999) tersine Castells, var olan karşılıklı güvensizliği değiştirmek için -İnternet, hükümet tarafından yurttaşların izlemesinden çok, yurttaşları tarafından hükümetin izlenmesi gibi- bir paradigma değişikliğinin gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu kimilerince oldukça idealist bir fikir olarak görülebilir. Bunun henüz gerçekleşmediği ve savaşın devam ettiği de açıktır. Castells'in kontrol teknolojilerinin, özgürlük teknolojileri tarafından

etkisiz hale getirilebileceğine dair analitik duruşu, çok anlamlı olmakla birlikte ne yapılması gerektiği konusunda detaylı yorumdan kaçınmaktadır. Hatta İnterneti şekillendiren politikaların oluşturulmasında etkili olan karar vericilerin ‘kültürü’ nün analiz edilmediğini de belirtmek gerekir. Bu bölümde Castells, eşgüdüm eksikliğinin İnternette yönetim rejimlerinin baskın özelliği olmaya devam ettiğine değinmektedir; ancak bu tür siyasi kurumlar eylem için ‘sosyal sorumluluk yükünü’ nasıl taşıyabilir sorusunu ele almamaktadır. Bu anlamda, kitap belki de internetin temel tasarımından ve konuşlandırılmasından uzaktaki aktörlerin kararlarının hala internetin olanaklarını şekillendirdiği yerler ve mekanlardan bir şekilde bağlamından kopan teknik ve sosyal bir fenomen olarak ‘İnternet’e fazla odaklanmıştır.

“Multimedya ve İnternet: Yakınsamanın Ötesindeki Hiper-metin” başlıklı yedinci bölümde, daha çok istatistiksel verilere başvurularak internet ve multimedya arasındaki ilişkinin durum tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Bölümün başında, 1990’ların başından beri devam eden farklı medyaları birleştirme denemelerinin, tüketici talebiyle birlikte ilerleme ve kimi zaman başarısızlıklarının tarihsel seyri örnekler üzerinden anlatılmaktadır. Özellikle 2000’li yıllardan sonra medya dünyasının olağanüstü bir dönüşümle global hale geldiğini bunun farklı ölçek ekonomilerini de beraberinde getirdiğine değinmektedir. Multimedyanın hızlı gelişiminin, radyonun ölümüne neden olduğuna inananların aksine yeniden doğduğuna, hatta dünyanın en yaygın iletişim aracı haline geldiğine de vurgu yapmaktadır (263). Bu süreçten haber merkezleri ve kitap yayıncılığının da payını aldığını belirten Castells, her şeye rağmen henüz internet ile multimedya arasında yeterli yakınsamanın olmadığından yakınmaktadır. Kitabın kaleme alındığı yıl göz önünde alındığında bu hayıflanma gayet anlamlı olmakla birlikte, Castells, bu durumun kitabını yazdıktan sonra da hızla artarak değişeceğini belirtmekte ancak bu konuda bir gelecek bilimci olmak istemediğini de dile getirmektedir (266). Bununla birlikte Castells yakınsama eksikliğinin temel nedenlerini ele alarak devam etmektedir. Yetersiz bant genişliğinin yakınsamayı sınırladığına değinen Castells, bu konuda multimedya firmalarının yüz milyarlarca dolarlık yatırımlara yanaşmadıklarını, burada ise daha önce yaşanan başarısızlıkların söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Multimedya firmalarının yanında, İnternetin içerik odaklı çıkarlar için kullanılması, televizyonun eğlence olarak kabul edilmesi, radyonun refakatçi olarak tutulması gibi insanların henüz İnternet ve multimedya taleplerinin biçimlenmediğine dikkat çekmektedir (265). Çarpıcı biçimde, dünyadaki milyonlarca gencin internet üzerinden müzik dağıtım teknolojisini benimsemesinin, müzik endüstrisini baştanbaşa değiştirdiğini de eklemektedir. Spotify’in öncülleri olan RealPlayer, Quicktime gibi müzik programları ile müzik kopyalamaya olanak sağlayan Napster üzerine örnekler vererek bu dönüşümü anlatmaktadır (267-268). Oyun endüstrisine de değinen Castells, İnternet tabanlı oyunlar ile sosyallaşabilme imkânı olmasının ciddi bir avantaj olduğunu, hatta oyuncuların oyun kuralları üzerindeki göreceli kontrolü ve etkileşimleri yoluyla olasılıkların keşfedilebileceğine değinmektedir. Bu durumu dijital öncesi geçmişin sosyal oyunlarına benzetmektedir (269). Gazete ve kitapların, giderek çevrimiçine evrilmeye başladığını, bunda maliyetlerin düşük olması kadar, e-öğrenim ve uzaktan eğitim gibi eğitim biçimlerinin de etkisinin olduğuna değinmektedir (271). İnsanlar tarafından, İnternet kullanılarak multimedya dünyasında ve ötesinde kültürü ifade etmek için üretilen hiper-metinler, anlamın yaratıldığı ‘gerçek sanallık kültürü’ için odak noktadır (276-279). Bu hiper-metinleri, Castells, sanal ile fizikseli birleştiren sanatı gelecekte kültürel köprüler kurmanın potansiyel bir yolu olarak görmektedir. Dahası İnternetin herkese açık olması sonucu sanat daha da demokratikleştirilebilecektir (272).

“İnternetin Coğrafyası: Ağlarla Bağlantılanmış Mekânlar” başlıklı sekizinci bölümde, ağ bağlantıları ve düğümlerden oluşan İnternetin kendine özgü coğrafyası olduğunu ve mekânları birbirine bağladığını tanımlamıştır. Temelde coğrafyanın sonunu ilan etmekten

öte, İnternetin farklı mekanlarda üretilen ve yönetilen bilgi akışlarını işleyen ağ bağlantıları ve düğümlerden oluşan kendine özgü bir coğrafyası olduğunun altını çizer. İnternetin teknik coğrafyası, kullanıcıların mekânsal dağılımı ve İnternet üretiminin ekonomik coğrafyası olarak İnternet coğrafyasını üçe ayırarak analiz etmektedir (282). İnternetin telekomünikasyon alt yapısını oluşturan teknik coğrafyada ulaşım küresel olmasına rağmen, trafiği belirleyen ABD olduğunu belirlemektedir. Castells, ABD'deki büyük bant genişliğinin teknik bağımlılık yarattığını kabul etmekle birlikte bu bağımlılığın gerçekte nasıl etkiler yarattığını anlatmamıştır. Kullanıcı coğrafyasına değinirken, dünyanın farklı şehirlerinde İnternet hizmetlerinin sağlanması ve kullanılabilirliği hakkında ampirik araştırmaları incelemektedir. Bu araştırmalara göre, İnternetin büyük ölçüde kentsel bir fenomen olduğunu ve büyük ölçüde Kuzey Amerika merkezli olduğunu göstermektedir. Refah, teknoloji ve gücün İnternet kullanımının yayılımında belirleyici etken olduğuna değindikten hemen sonra kullanıcı coğrafyasının ülke içinde bile -kent/kır, metropol gibi- keskin farklılıklar gösterdiğini belirtmektedir (286). İnternetin üretimini içeren ekonomik coğrafyanın, İnternet tabanlı teknolojik bilgi çevresinde yoğunlaştığından bahsetmektedir. Bunun yanında İnternetle ilgili donanımların genel coğrafyasının ise dünya çapında teknokentlere yayıldığını ancak farklılaşmış mekânsal dağılıma karşın son derece seçici metropol yoğunlaşması ve küresel ağ oluşumu olduğunun da altını çizmektedir (287). İnternet içerik sağlayıcıların en detaylı haritalandırmasını Matthew Zook'un yaptığını (288) ve buna göre en yoğun içerik sağlayıcısının ABD'de olduğunu belirtmektedir. Castells, ciddi bir eşitsizliğin altını çizmekte ancak içeriğin üretimi ve tüketimi noktasında bir sömürge olduğuna değinmek yerine bunu bir asimetri olarak tanımlamaktadır (291). Bu 'asitmerik ilişkiyi' tartışmak yerine içerik sağlayıcı coğrafyasının, fiziksel mekândan devralınarak anılması üzerinde durur. Peter Hall'a gönderme yaparak, coğrafyanın tarihsel olarak dünyanın büyük kent merkezlerine dayandığından bahsetmektedir. İlginç olan ise bu söylemin hemen ardından bu yoğunlaşma merkezlerinden çeşitli kültürel yeniliklerin çıkacağına inanmaktadır. Teknolojik yenilik merkezleri olan büyük kentlerin, üretken güç, zenginlik kaynağı olmaları nedeniyle rekabet avantajlarından her zamankinden de fazla yararlanarak 'mekânsal yenilikler'i doğurmaktadır. Bu merkezler, kişilerarası karar verme süreçleri ağları üzerine kurulmuş ve bölgesel bir tedarikçi ile müşteri ağı etrafında giderek daha fazla iletişim kurar hale gelmektedir. Bu mekânsal yeniliklerin bir diğer özelliği de medya, eğlence, sanat, moda, yayıncılık, müze gibi yaratıcı kültür endüstrileri olmalarıdır. Aynı zamanda bunlar, karasal olarak yoğunlaşmış yeniliğin uzaysal mantığına, etkileşimin yoğunluğuna ve yenilik sürecinin merkezinde tam çevrimiçi eğitim ile çelişmeyen yüz yüze etkileşime de dayanırlar (302-303). İnternet ve çalışma ilişkilerine, uzaktan çalışma ya da dair çeşitli araştırmaların istatistiklerini sıralayarak başlamaktadır. Tele-hizmet, yarı zamanlı çalışma gibi bilinen çalışma biçimlerinin yanında 'elektronik iletişim fabrikaları' olarak tanımladığı çağrı merkezi şekillerine değinmektedir. Kimi araştırmacıların 'telekomünikasyon fabrikaları' olarak da adlandırdığı bu çalışma şekli için bölge sakinlerinin, ticari faaliyet alanlarının ve kültürel olanakların yer değiştirmesine yol açtığını ifade etmektedir (309). Profesyonellerin cep telefonları ile her an ofisle iletişim halinde olurken, seyahat esnasında bile müşterileri ile zaman geçirmek durumunu yaratan bir başka uzaktan çalışma şeklini Castells, 'ayaküstü çalışma modeli' (310) olarak tanımladığını belirtmektedir. Talihsizce bu modelin ne tür sömürü ilişkilerine neden olduğu üzerine çok da kafa yormamaktadır. Hatta bir çalışanın binlerce e-posta mesajıyla temsil edilen profesyonel ilişkilerinin izlendiği bunun yanında kritik mesajların, rutin duyuruların, önemsiz postaların ve bilgisayar virüsü korkularının günlük yaşamında bunalmış hissedebileceği bu çalışma koşullarını görmezden gelir. Akışların uzamında yaşam mekânları: William Mitchell'in e-topyası, başlığında daha önce kaçındığını belirttiği geleceğe dair çıkarımlar yapmaktadır. Castells'in, kıyafetlerimiz, arabamız, eşyalarımız ve çalışma ortamlarımız gibi günlük yaşamın her alanına sensörler yayılacaktır ifadesi, 1999 yılında MIT'nin Auto-ID Merkezi'nin kurucularından

olan Kevin Ashton (bkz. Maney, 2014) tarafından ortaya atılan nesnelere internetini öngörür niteliktedir. Elektronik akışlar ve kentsel mekânlar arasındaki ilişkiyi Castells, şehirler parçalara ayrılmış ağlarının mantığı tarafından giderek daha fazla bölünürler bu nedenle de İnternetin vaat ettiği bu yeni ve anlamlı alana herkes davet edilmez, ifadesiyle açıklamaktadır. Bu noktada, ağların coğrafyasının, hem katılma hem de dışlanma coğrafyası olduğunu belirtmekten kaçınmaz (315). İnternet kullanımının sadece bağlantıya değil aynı zamanda bağlantının kalitesine de ihtiyaç duyduğuna değinen Castells, teknolojik telekomünikasyon altyapısı olarak kabul edilebilecek olan ‘glokal düğümler’ in öneminden bahsetmektedir. Glokal düğüm, dünyanın her yerindeki eşdeğer alanlarla, etrafını kuşatan arka bölgeler ile gevşek bir şekilde bütünleşmiş ya da hiç bütünleşememiş olan özel alanlar ile bağlantı kurmaktadır. Bangkok’tan, Malezya’ya, Brezilya’dan, Çin’e kadar bu düğümler her yerdedir. Castells, telekomünikasyon altyapısındaki eşitsizliğin, akışlar uzamı (mekânları piyasa değerine, sosyal seçime ve altyapısal üstünlüklere dayanarak birbirine bağlar) ve mekânlar uzamı arasındaki karşıtlıktan, mekân temelli varoluşları ve geri kalmışlığı perçinleyen, yeni kentsel ikiliği ortaya çıkardığına değinmektedir (318).

“Küresel Perspektifte Dijital Bölünme” başlıklı dokuzuncu bölümde, İnternet tabanlı teknolojilerin gelişimi ile birlikte İnternet erişiminde yaşanan eşitsizliklerden bahsedilmektedir. Bu bölüme, ağ toplumunda eşitsizliklerinin önemli olduğunu belirterek başlamakta; buna gerekçe olarak ise çünkü gelişmiş veya ilerlemekte olan toplumdaki en önemli faaliyetlerin giderek İnterneti kullanmaya bağlı hale geldiğini sunmaktadır. İnternet erişimindeki eşitsizliği ‘dijital bölünme’ olarak tanımlayan Castells (326), bu eşitsizliğin üstesinden gelmenin ön koşulu olarak, İnternet etrafında giderek daha fazla organize olan bir toplumu işaret etmektedir. Hemen ardından İnternet erişiminin yaş, cinsiyet, hane geliri, etnik ayırım, kentsel yaşam, engelli gibi özelliklere göre nasıl değişiklik gösterdiğine ilişkin istatistikleri birkaç sayfa boyunca ortaya koymaktadır. Etnik gruplar için dijital bölünmenin iki nedenini sırlamaktadır: Birincisi, bilgisayar fiyatları düştükçe ve çevrimiçi olarak daha fazla uygulama bulunabildikçe, azınlıklar ve düşük gelirli gruplar bilgisayara sahip olmak için de fazla imkân bulabilir. İkincisi ise, İnternete erişmek için bilgisayar dışında diğer teknolojik araçların geliştirilmesi, kamusal alanlarda İnternete erişimin artması azınlıklar için en belirgin engeli olan bilgisayara erişim adına fırsatları çeşitlendirmektedir (332-333). Castells, bir ülke ve insanları için İnternet bağlantısının olmamasının marjinallikleri artıracığına değinmekle birlikte, azınlık grupları başta olmak üzere çoğu kişinin İnternete erişiminin yaygınlaşacağını da beklemektedir (334). Castells’in bu ümidi, Panglossçu (bkz. Voltaire, 2000) dünya görüşüne çok uygundur, çünkü anlattığı tüm ezici izlenim, tanımladığı teknolojik eşitsizliğin olumlu yanlarının olumsuz yanlarından daha ağır basacağına olan inancı tamdır. İnternetin, hem okulda hem de profesyonel hayatta kullanımının sınıf, eğitim, cinsiyet ve etnik kökene dayanan farklılıkları arttırabileceğine değinen Castells, eğitim üzerinde durarak eğitim eşitsizliği ve dijital bölünme arasında dört ilişkiyi vurgulamaktadır: Birincisi, okulların, bölgesel ve kurumsal olarak, sınıf ve ırka göre farklılaşması, okullar arasında teknolojik açıdan bir bölünme yaratmaktadır. İkincisi, İnternet erişiminin iyi öğretmen gereksinimini doğurmaktadır; ancak bu gereksinim okullar arasında eşit dağılmamıştır. Üçüncüsü, okulların farklı pedagojik yaklaşımlarının, çocukların gelişimini ele alan sistemlerle tezat oluşturmasıdır. Dördüncüsü ise, öğretmenlerin yetersiz eğitilmesi ve okullarda yeterli yeniliklerin olmaması nedeniyle, eğitimin ailelere taşınmasıdır. Bu durumda da İnternet erişiminin ve yeterli kültürel kapasiteye sahip ebeveynlerin varlığı önemli bir fark yaratır (340). Castells, burada dijital bölünme ile teknolojiye eşit erişimi öncelikle vurgulamaktadır. Bu erişimi küresel boyutta düşündüğünde öncelikle, gelişmekte olan ülkelerde İnternete erişim sorununu ele almaktadır. Hemen ardından ise gelişmiş kentlerdeki, yüksek eğitimli sosyal grupların İnternet tabanlı küresel ağlara dâhil olurken, pek çok insanın bu ağlardan mahrum kalmasına değinmektedir (343). Bu mahrumiyetin temel nedenlerini de şu ifadelerle vurgulamaktadır: Pek çok ülkede iletişimin zorunluluklarıyla karşı karşıya kalan faaliyetler pahalıdır, bu ülkelerde telekomünikasyon

altyapılarının yenilenmesi hantaldır ve herkesi kapsayacak şekilde dizayn edilmez. ABD ve Avrupa gibi İnternet omurgalarına bağımlı olmak başlı başına maliyeti arttırır. İnternet içerik sağlayıcılarının ABD gibi dünyanın birkaç metropol bölgesinde yoğunlaşmış olması ve buna bağlı olarak kullanılan dilin yarısından fazlasının İngilizce olması pek çok insan için bir engel oluşturmaktadır. Dahası, kullanıcıların, yeterli eğitim, bilgi ve beceriye sahip olmaması da bu konuda temel sorunlardandır (344-345). Castells, özetlediği bu sorunların kalkınma sürecinden bağımsız düşünülmemeyeceğini belirtmektedir. İnternet tabanlı bir ekonomi ve yönetim sistemi olmadan, bir ülkenin kalkınma ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli kaynakları, sürdürülebilir hale getirme şansının olmadığını çeşitli istatistiklerle vurgulamaktadır (352). Seçkinlerin çıkarları ve ideolojilerinin mevcut kalkınma modeline dayandığına dikkat çeken Castells bu nedenle İnternet tabanlı üretim, rekabet ve yönetim mantığının refah, özgürlük ve özerklik için ön koşul olduğunun altını çizmektedir (352). Üçüncü dünya perspektifinden, o zaman çözüm nedir? Soruya bir yanıt vermeyen Castells, sorunun yalnızca altyapı, siyasi irade, halkın katılımı gibi belirli faktörler üzerinden çözülebileceğini söylemektedir. Gelişmekte olan ülkelerin nasıl bir ikilem temelli marjinalleşmeye yakalandıklarına, herhangi bir ilerleme biçimini sürdürmek için yeterli kaynakların yokluğuna dair herhangi bir tartışma sürdürmemektedir. Castells, İnternetin gelişmekte olan ülkeler için zararlı etkileri olabileceği konusunda net görünmekle birlikte, İnternetin ekonomik gelişme için ayrılmaz temel unsur olduğunu ve bu nedenle de artmaya devam edeceği düşüncesinden de taviz vermemektedir.

Kitabın Sonuç bölümünde ise Castells, Ağ toplumunun, tarihsel, kültürel ve kurumsal özelliklere bağlı olarak farklı sonuçlara yol açmış olsa insanların yaşamlarını değiştirdiğine değinmektedir. İnternet Galaksisi'nde yaşayan herkesin sorumlulukları olduğunu hatırlatan Castells, dünya ağlarını yeniden şekillendirmenin bir yolunu bulmak zorunda olduğumuzu da belirtmektedir. Ağ toplumunun etik boyutuna değinen Castells ve daha iyi bir toplum için bireylerin her birinin sorumlu olduğunu söylemektedir. Benzeri görülmemiş teknolojik gelişmeleri gelişmelerin, yaratıcılığı kontrol etme noktasında da sorumluluk duyulması gerektiğinden bahsetmektedir (358). Bu noktada, İnternet, hayatın yaygın bir alt yapısı haline geldikçe, bu altyapıya sahip olan ve alt yapıya erişimi kontrol eden özgürlük savaşının gözden kaçırılmaması, ağlardan dışlanma üzerine düşünülmesi ve herkes için bilgi üretme ve işleme kapasitesi oluşturulması gerekliliği üzerine düşünmek gerektiğini belirtmektedir. Nihayetinde, siyasi iradeyle güçlendirilen bilgisayar ağlarının aşırı dengesizliği önlerken piyasa dinamiklerinden yararlanabilen yeni teknolojik makul düzenleme araçları sunduğunu belirterek sözlerini bitirmektedir.

Castells'in daha önceki çalışmaları enformasyon çağı ve onun toplum için sonuçlarını incelerken, İnternet Galaksisi'nde görece özerk bir fenomen olarak İnternetin kendi düzenleyici ve sosyolojik sonuçları üzerinde durmaktadır. İnterneti yeni sosyal organizasyon biçimlerinin ana altyapısı olarak tasvir ederken, iletişim ağlarının, bu yeni örgütlenme süreçlerinin yapısal temelini sağladığına değinmektedir. İnsan ağlarının yeni olmadığını kabul eden yazar, bugün artık ağ bağlantılı iletişimin geçmişte olduğundan daha önemli olduğuna değinmektedir. Ancak bu noktada dünya nüfusunun %40'ının (World Bank, 2021) hala çevrimdışı olduğu da akılda tutulmalıdır. Sonuç olarak, sosyal bağlam içinde bilgi teknolojileri araştırmaları için değerli bir kitap olan İnternet Galaksisi'nde İnternetin çelişkilerine işaret edilmektedir. Bu çelişkiler siyaset, coğrafya, hiper- metin, dijital bölünme gibi konularla ortaya koyulmaktadır. Ancak Castells, tüm bu tartışmalara çözüm olarak insanların ağa katılımını işaret etmektedir. Belki de Manuel Castells bir sonraki çalışmasında, herkes için iletişim hakkı, dijital iletişim hakkının ileriye götürülmesi doğrultusunda, ağ bağlantılı toplumu yeniden şekillendirme sürecini başlatmayı umduğu kurumların güç koridorlarında çoğaltılan ve temsil edilen kültürlerini inceler!

Kaynaklar

Asrak Hasdemir, T. (2020). İnternet Galaksisi'ne davet. İçinde T. Asrak Hasdemir (Editör), *İnternet Galaksisi İnternet, İş Dünyası ve Toplum Üzerine Düşünceler*. (7-16). Phoenix Yayınevi.

Castells, M. (2020). *İnternet Galaksisi İnternet, İş Dünyası ve Toplum Üzerine Düşünceler* (T. Asrak Hasdemir, Yay. Haz.). (E. Öztürk vd., Çev.). Phoenix Yayınevi.

Davis, M. (2016). *Gecekondu gezegeni* (G. Koca, Çev.). (3. Baskı). Metis Yayınları.

Lash, S. (2002). *Critique of information*. Sage Publications.

Lessig, L. (1999). *Code: and other laws of cyberspace*. Basic Books.

Maney, K. (2014, 8 Aralık). Kevin Ashton, other of the Internet of Things & Network Trailblazer. <https://newsroom.cisco.com/feature-content?type=webcontent&articleId=1558161>. Erişim Tarihi: 06.12.2021.

McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg Galaxy: the making of typographic man*. Toronto Press.

McLuhan, M. ve Fiore, Q. (1967). *The medium is the message*. Bantam.

Naughton, J. (1999). *A brief history of the future: origins of the Internet*. Phoenix.

Oxford Scholarship Online. (2002). *The Internet galaxy: reflections on the Internet, business, and society*. Oxford Press.

<https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199255771.001.0001/acprof-9780199255771>. Erişim Tarihi: 01.12.2021.

Rogers, E. M. (1962). *Diffusion of innovations*. Free Press.

Van Dijk, J. (2018). *Ağ toplumu* (Ö. Sakin, Çev.). (2. Baskı). Epsilon Yay.

Voltaire. (2000). *Candide ya da iyimserlik* (S. Tanilli, Çev.). Adam Yayınları.

World Bank. (2021). Individuals using the Internet. <https://data.worldbank.org/indicator/IT.NET.USER.ZS>. Erişim Tarihi: 13.12.2021.